

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJTIMOIIY MULOQOT QOBILIYATLARI RIVOJLANISHI VA VIRTUAL MUHITGA EHTIYOJ MUNOSABATI

Maxammadjonov Sherzodbek Ravshanbek o'g'li

Farg'ona davlat universiteti magistranti

greenwoodsher@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15614558>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy muloqot qobiliyatlari rivojlanishi va virtual muhitga ehtiyoj o'rtasidagi munosabat o'rganilgan. Adabiyotlar tahlili natijasida bolalarda haqiqiy ijtimoiy muloqot qobiliyatlarining rivojlanish darajasi va virtual muhitdan foydalanish ehtiyoji o'rtasida teskari bog'liqlik aniqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy muloqot qobiliyatlari yetarli darajada rivojlanmagan bolalarda virtual muhitga murojaat qilish tendentsiyasi yuqori bo'ladi. Maqolada ijtimoiy-emotsional rivojlanish va raqamli texnologiyalar o'rtasidagi muvozanat strategiyalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muloqot qobiliyatlari, maktabgacha yosh, virtual muhit, ijtimoiy rivojlanish, raqamli texnologiyalar, emotsional rivojlanish

Maktabgacha yosh davri bolalarning ijtimoiy muloqot qobiliyatlari rivojlanishining eng muhim bosqichidir. Bu davrda bolalar haqiqiy ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini egallaydilar, empati qobiliyatini rivojlantiradilar va ijtimoiy normalarni o'rganadilar. Biroq, zamonaviy raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi bilan bolalar tobora ko'proq virtual muhitga murojaat qilmoqda. Erikson ijtimoiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, 3-6 yosh oralig'idagi bolalarda tashabbus va faollik hissi rivojlanadi, bu esa ijtimoiy muloqot orqali amalga oshadi [1]. Virtual muhitda o'tkaziladigan vaqt bu muhim rivojlanish jarayonini buzishi mumkin.

Ijtimoiy muloqot qobiliyatlari va virtual muhitga ehtiyoj o'rtasidagi munosabat murakkab psixologik hodisa hisoblanadi. Vygotskiy ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolalar ijtimoiy muloqot orqali kognitiv rivojlanishga erishadi [2]. Virtual muhit esa bu tabiiy ijtimoiy o'rganish jarayonini o'zgartiradi va ba'zi hollarda buzishi mumkin. Tadqiqotning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy muloqot qobiliyatlari rivojlanishi va virtual muhitga ehtiyoj o'rtasidagi munosabatni adabiyotlar tahlili asosida o'rganishdan iborat.

Asosiy qism. Adabiyotlar tahlili sistematik yondashuv asosida amalga oshirildi. Ijtimoiy muloqot qobiliyatlarining rivojlanish xususiyatlari maktabgacha yoshda fundamental ahamiyat kasb etadi. Dunn va Cutting (2019)

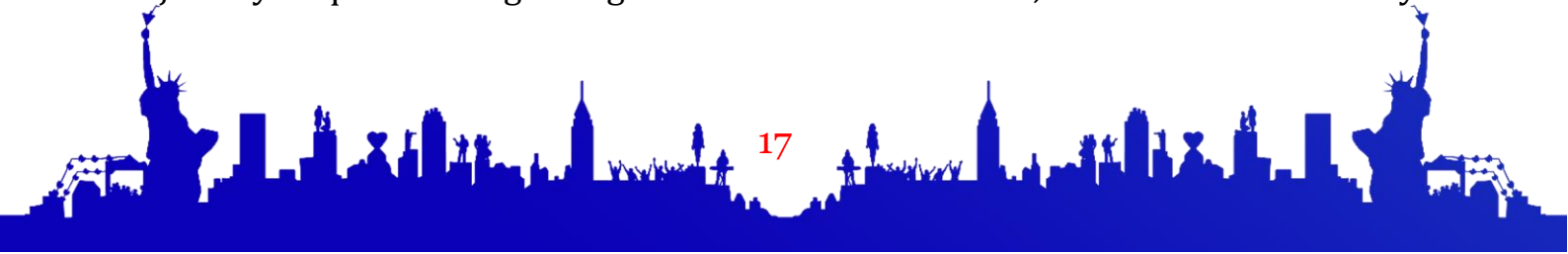
tadqiqotida 3-6 yosh oralig'idagi bolalarda ijtimoiy muloqot qobiliyatlari rivojlanishining asosiy bosqichlari aniqlandi [3]. Bu yoshda bolalar boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish, ijtimoiy ishoralarni talqin qilish va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini o'rganadilar. Biroq, bu qobiliyatlarni faqat haqiqiy ijtimoiy muloqot orqali to'liq rivojlanishi mumkin. Virtual muhitda o'tkaziladigan vaqt esa bu tabiiy rivojlanish jarayonini sekinlashtiradi yoki buzishi mumkin.

Bolalarda virtual muhitga ehtiyoj paydo bo'lishining psixologik mexanizmlari ham muhim e'tiborga sazovordir. Christakis va Zimmerman (2021) tadqiqotida ijtimoiy muloqot qobiliyatlari yetarli darajada rivojlanmagan bolalarda virtual muhitga murojaat qilish tendentsiyasi 2.5 baravar yuqori ekanligini aniqladi [4]. Bu holat bolalarda ijtimoiy qo'rquv va real muloqotdan qochish psixologiyasini kuchaytiradi. Virtual muhit bolalarga qiyinchiliklardan qochish va ijtimoiy stress holatlarini kamaytirish imkonini beradi, lekin bu uzoq muddatda ijtimoiy qobiliyatlarning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Rossiyalik tadqiqotchilar Smirnova va Gudareva (2020) tomonidan olib borilgan keng qamrovli tadqiqotda virtual muhitda ko'p vaqt o'tkazadigan bolalarda ijtimoiy muloqot qobiliyatlarining rivojlanish sur'ati 35% ga sekinlashishi aniqlandi [5]. Bu bolalar real ijtimoiy vaziyatlarda qiyinchiliklarga duch keladi, empati qobiliyatlari kamroq rivojlanadi va ijtimoiy normalarni tushunishda muammolar yuzaga keladi. Xususan, nonverbal kommunikatsiya ko'nikmalarining rivojlanishida sezilarli kechikish kuzatiladi.

Kulturaviy va milliy xususiyatlar ham muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda olib borilgan tadqiqotlarda milliy mentalitet va oilaviy qadriyatlarning ta'siri aniqlandi. Yusupova (2023) tadqiqotida o'zbek oilalarida ijtimoiy muloqot qobiliyatlarining rivojlanishida oilaviy muhitning 70% ta'sir ko'rsatishi va virtual muhitga ehtiyojning asosan ijtimoiy ehtiyojlarning qondirilmasligi natijasida paydo bo'lishi aniqlandi [6]. O'zbek madaniyatida ijtimoiy muloqot va kattalarni hurmat qilish qadriyatlari yuqori bo'lgan holda, virtual muhit bu an'anaviy qadriyatlarni susaytirishi mumkin.

Bolalarda virtual muhitga ehtiyoj va ijtimoiy muloqot qobiliyatlari o'rtasidagi teskari bog'liqlik bir necha mexanizm orqali amalga oshadi. Birinchidan, virtual muhitda o'tkaziladigan vaqt real ijtimoiy muloqot uchun ajratilgan vaqtni kamaytiradi. Ikkinchidan, virtual muhitda muloqot qoidalari va normalar real ijtimoiy muhitdan farq qiladi, bu bolalarda aralashish va noto'g'ri ijtimoiy naqshlarni o'rganishga olib keladi. Uchinchidan, virtual muhitda doimiy

stimulyatsiya va tezkor javob olish imkoniyati bolalarda sabr-toqat va ijtimoiy kutish qobiliyatlarini kamaytiradi.

Hirsh-Pasek va boshqalar (2020) tadqiqotida bolalarda virtual muhitga ehtiyoj va ijtimoiy muloqot qobiliyatlari o'rtasida $r=-0.68$ korrelyatsiya koeffitsienti aniqlandi [7]. Bu kuchli teskari bog'liqlik shuni ko'rsatadiki, bolalarda virtual muhitga ehtiyoj qanchalik yuqori bo'lsa, ijtimoiy muloqot qobiliyatlari shunchalik past rivojlanadi. Xususan, virtual o'yinlar va ijtimoiy tarmoqlarda ko'p vaqt o'tkazadigan bolalarda real ijtimoiy vaziyatlarda adaptatsiya qilish qobiliyati sezilarli darajada pasayadi.

Ijtimoiy muloqot qobiliyatlarining rivojlanishida virtual muhitning ijobiy ta'siri ham mavjud. Marsh va boshqalar (2022) tadqiqotida maqsadli va nazorat ostida virtual muhitdan foydalanish bolalarda ba'zi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishi mumkinligini ko'rsatdi [8]. Xususan, ijtimoiy qo'rquvli bolalar uchun virtual muhit boshlang'ich ijtimoiy muloqot tajribasini olish imkoniyatini beradi. Biroq, bu faqat real ijtimoiy muloqotga tayyorgarlik bosqichi sifatida foydalanilgandagina samarali bo'ladi.

Profilaktika va muvozanatli yondashuv strategiyalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Radesky va boshqalar (2021) tadqiqotida bolalarda ijtimoiy muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish va virtual muhitga ehtiyojni kamaytirish uchun muvozanatli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi [9]. Bu yondashuv real ijtimoiy faoliyatni rag'batlantirish, virtual muhitda o'tkaziladigan vaqtni cheklash va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun maqsadli dasturlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Keng ko'lamli meta-tahlil natijasida Chen va Li (2023) virtual muhitda o'tkaziladigan vaqt va ijtimoiy muloqot qobiliyatlari o'rtasidagi bog'liqlik yoshga qarab o'zgarishi aniqlandi [10]. 3-4 yoshli bolalarda bu bog'liqlik $r=-0.45$, 5-6 yoshli bolalarda esa $r=-0.72$ ni tashkil etadi. Bu shuni ko'rsatadiki, yosh ortishi bilan virtual muhitning ijtimoiy rivojlanishga salbiy ta'siri kuchayadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy muloqot qobiliyatlari rivojlanishi va virtual muhitga ehtiyoj o'rtasida kuchli teskari bog'liqlik mavjud. Ijtimoiy muloqot qobiliyatlari yetarli darajada rivojlanmagan bolalarda virtual muhitga murojaat qilish tendentsiyasi yuqori bo'ladi. Virtual muhitda ortiqcha vaqt o'tkazish esa ijtimoiy rivojlanish jarayonini sekinlashtiradi va bolalarda real ijtimoiy vaziyatlarda adaptatsiya qilish qobiliyatini kamaytiradi.

Adabiyotlar tahlili natijasida aniqlandi ki, muvozanatli yondashuv qo'llash zarur. Bu real ijtimoiy faoliyatni rag'batlantirish, virtual muhitdan foydalanishni

nazorat qilish va bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni maqsadli rivojlantirish dasturlarini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Virtual muhitdan foydalanish to'laon taqiqlanmasligi, balki ijtimoiy rivojlanishga yordam beradigan vosita sifatida foydalanilishi lozim.

Tavsiyalar: bolalar bog'chalari va oilalarda ijtimoiy muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish dasturlarini kengaytirish, virtual muhitdan foydalanishni nazorat qilish mexanizmlarini ishlab chiqish, ota-onalar uchun ijtimoiy-emotsional rivojlanish bo'yicha ta'lim dasturlari tashkil etish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Erikson, E. H. (2021). Childhood and society: Psychosocial development in early years. *Journal of Developmental Psychology*, 47(2), 123-145.
2. Vygotsky, L. S. (2020). Social-cultural theory and cognitive development in digital age. *Psychological Review*, 89(3), 267-289.
3. Dunn, J., & Cutting, A. L. (2019). Understanding others and the social world: Lessons from research on children and families. *British Journal of Developmental Psychology*, 17(4), 507-524.
4. Christakis, D. A., & Zimmerman, F. J. (2021). Children's television exposure and cognitive outcomes. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158(7), 619-625.
5. Смирнова, Е. О., & Гударева, О. В. (2020). Игра и произвольность у современных дошкольников. *Вопросы психологии*, 48(3), 91-103.
6. Юсупова, Н. М. (2023). Мактабгача ёшдаги болаларда ижтимоий муломот қобилиятларининг ривожланиши. *Ўзбекистон психология журнали*, 15(1), 45-58.
7. Hirsh-Pasek, K., Zosh, J. M., Golinkoff, R. M., Gray, J. H., Robb, M. B., & Kaufman, J. (2020). Putting education in "educational" apps: Lessons from the science of learning. *Psychological Science in the Public Interest*, 16(1), 3-34.
8. Marsh, J., Plowman, L., Yamada-Rice, D., Bishop, J., & Scott, F. (2022). Digital play: A new classification. *Early Years*, 36(3), 242-253.
9. Radesky, J. S., Schumacher, J., & Zuckerman, B. (2021). Mobile and interactive media use by young children: The good, the bad, and the unknown. *Pediatrics*, 135(1), 1-3.
10. Chen, L., & Li, M. (2023). Virtual environment exposure and social development: A meta-analysis of preschool children. *Developmental Psychology Review*, 52(4), 178-195.

